

Het katholieke Vlaams-nationalisme in Antwerpen naast het Vlaamse Front 1925-1931

Luc VANDEWEYER

In de literatuur over de geschiedenis van het Vlaams-nationalisme tijdens het interbellum wordt sporadisch een kleine katholieke partij vermeld in het arrondissement Antwerpen¹. Maar daar blijft het bij. In de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* krijgen gelijkaardige katholieke nationalistische partijen, de K.V.V.'s, in het arrondissement Turnhout en in Limburg, een eigen artikeltje, maar hun Antwerpse pendant niet. Numeriek was deze plaatselijke partij inderdaad vrij onbelangrijk; bovendien is het bronnenmateriaal schaars en fragmentair. Toch biedt een studie van deze politieke groepering uitzicht op een betere kennis van de interne geschiedenis van het Vlaams-nationalisme in de havenstad en het omliggende platteland. Om de geschiedenis van deze kleine katholieke partij te begrijpen is het evenwel noodzakelijk even een stap terug te doen in het verdere verleden.

De levensbeschouwelijke tegenstelling en het flamingantisme

De Franse revolutie en bezetting hebben in België een nasleep gekend die vele generaties bleef nawerken. Een van de meest markante politieke gevolgen was de levensbeschouwelijke tegenstelling. Ook de Vlaamse Beweging is tijdens haar hele geschiedenis daardoor sterk beïnvloed geweest. Voor heel wat vlaamsgezinden vóór 1914 was hun inzet een element in de versterking van de vrijzinnige of de katholieke zaak. Maar er was ook een stroming die de tegenstelling wilde overstijgen en flamingantische doelstellingen liet primeren. De samenwerking van katholieke en vrijzinnige flaminganten bood immers uitzicht op het sneller doordrukken van taalwetgeving².

1. A. W. WILLEMSSEN, *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Utrecht 1969, p. 215-216. H. ELIAS, *25 jaar Vlaamse beweging 1914-1939*, Antwerpen 1970-1971, deel II p. 102, deel III p. 106. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse beweging - II*, Leuven 1985, p. 241. E. GERARD, *De katholieke partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, Leuven 1985, p. 230-232 en 339.

2. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse beweging. De geschiedenis van het Davidsfonds tot 1914*, Leuven 1977. H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*, in: *Standen en Landen*, LXXXII, Kortrijk-Heule 1982. H. ELIAS, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte. 1780-1914*, Antwerpen 1970-71.

Vooral tijdens de Eerste Wereldoorlog zou die samenwerkingsgedachte opleven. Het godsvrede-principe moest toelaten samen te werken door de levensbeschouwelijk geladen vraagstukken in de koelkast te zetten. Zowel het Belgisch nationaal gevoel als het Vlaams-nationalisme verenigden gelovigen en vrijzinnigen. Dat zette zich door na 11 november 1918. De frontbeweging kon vooral — maar niet uitsluitend — steunen op een katholieke achterban. Het activisme had wel wortels gehad in niet-katholieke kringen. Op die twee pijlers werd de frontpartij gebouwd. Na de verkiezingen van 1919 en 1921 bleek dat de nationalisten niet in staat waren tot de uitbouw van een grote en groeiende electorale aanhang. Een aantal katholieke Vlaams-nationalistische militanten gaf de schuld aan het godsvrede-principe. Dat belette immers dat grote groepen katholieke vlaamsgezinden naar de nationalistische partij overkwamen. Voor elke politieke waarnemer was het overigens duidelijk dat de potentiële aangroei voor de Vlaams-nationalisten te vinden was bij de katholieke opinie in Vlaanderen, waar de studerende jeugd, via het A.K.V.S., snel radicaliseerde in nationalistische richting.

Er was nog een reden waarom het groeiende katholieke Vlaams-nationalisme interessant was geworden in de ogen van de onverzoenlijke antibelgische agitatoren. Zij vroegen zich af of het antibelgische element — nog minoritair tegenover de federalistische, democratischgezinde strekking in de frontpartij — niet verdiept en verscherpt kon worden door aan te sluiten bij de traditionalistische, antirevolutionaire wrok die nog leefde bij vele katholieke militanten van ultramontaanse signatuur? De katholieken hadden vóór 1914 een hele generatie lang de regering in handen gehad. Nu was die suprematie verbroken door de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen en door de verruiming van de evenredige vertegenwoordiging en werden coalities met een vrijzinnige partij noodzakelijk om een regering te kunnen vormen. Daardoor was er in traditionalistische kringen geen al te groot enthousiasme voor het één man-één stem-principe. Bovendien was het daardoor des te gemakkelijker de Belgische staat voor te stellen als een Frans produkt, een bedreiging voor de katholiciteit, de taal en de zeden van Vlaanderen. De rabiaat antibelgische vleugel van de Vlaams-nationalisten was immers al evenmin enthousiast over de democratie, omdat ze ervan overtuigd was dat haar programma binnen afzienbare tijd nooit op een verkiezingsmeerderheid kon rekenen. Daardoor was een samengaan mogelijk tussen katholieke traditionalisten en antibelgische Vlaams-nationalisten.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was de traditionalistische motivatie van de Vlaamse Beweging blijven doorleven; soms in erg radicale termen. De Antwerpse dichter en journalist Karel Van den Oever, die het activisme in Nederland propageerde, had zo zijn eigen opvattingen over de toekomst: „Als goed-Rooms van huis uit is het daarenboven mijn leus door het herstel van een cultureel Groot-Nederland de verouderde gevolgen der reformatie, als nadelige invloed voor Vlaanderen, weg te nemen en vooral de Roomse Noord-Neder-

landers in ernstig contact met de Roomse Vlamingen te brengen, niet alleen ter versteviging der katholieke, maar tevens tot versterking der christelijke idee als „antirevolutionair element, zodat ook de Nederlandse reformatie langs onze zijde staat”³. Voor Van den Oever waren antirevolutionaire, traditionalistische overwegingen dus zo belangrijk geworden dat hij de politieke gehoorzaamheid aan de katholieke hiërarchie, in casu kardinaal Mercier, had opgezegd. Dat laatste gold overigens voor al de katholieken die zich tot het activisme bekenden.

Hoe zou deze stroming zich na de oorlog een plaats veroveren, meer bepaald in Antwerpen waar de godsvrede-fronters hun sterkste bastion hadden?

De Katholiek-Christene Volkspartij voor Vlaanderen (K.C.V.V.)

Het Vlaams-nationalisme verscheen in 1919 als een parlementair gerichte, democratisch georiënteerde politieke formatie op basis van de godsvrede. Dat kwam in belangrijke mate door de dominantie van de Antwerpse fronters en door het sterke imago van leiders als Borginon. In de Scheldestad konden ze een sterk bastion oprichten, o.m. door krachtig vast te houden aan de godsvrede, zodat de partij aantrekkelijk was voor de vrijzinnige flaminganten. In haar programma van 1919 vroeg de Antwerpse frontleiding haar leden „op politiek gebied alle godsdienststrijd te staken totdat de grote hervorming van ons staatsleven, in Vlaamse zin, een voldongen feit zal wezen”⁴. De partij rekruteerde in Antwerpen ook onder de activisten. Mede daardoor waren vele kaderleden uitgesproken vrijzinnig. De Antwerpse groep had bovendien veel invloed in de partij buiten het eigen arrondissement. Met die godsvrede was niet iedereen gelukkig! De groep Antwerpen trok mensen aan van het Vlaamse platteland. Daar was de politieke traditie eerder katholiek-traditionalistisch gericht en bij hen was het godsvrede-principe bepaald niet populair. Al bij de verkiezingen van 1921 pleitte Karel Van den Oever voor een profilering van de katholieken binnen het Vlaamse Front⁵.

Voor de Antwerpse fronters kon er, wegens het allesoverheersende karakter van de confrontatie met België, geen levensbeschouwelijk probleem ontstaan. Herman Vos verantwoordde dit begin 1922 in hun weekblad *De Ploeg* als volgt: „Eigenlijk zou dus welbegrepen het programmapunt van godsvrede kunnen

3. K. VAN DEN OEVER, *De Vlaamse Beweging. Politiek-historische schets met beschouwingen*, Baarn 1917-18, p. 156.

4. *Programma van het Vlaamse Front Antwerpsche Tak*, Antwerpen z.d., 1919; ondertekend door Herman Van Puymbrouck, Antoon Van Gelder, Willem Salens, Armand Suls, Jules Geerdijn, allen oud-soldaten.

5. F. VERACHTERT, *Oever, Karel Van den*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging II*, p. 1083.

wegvallen, want het spreekt van zelf dat voor een Vlaamse nationalistische partij als zodanig een strijd tegen de godsdienst of voor de neutraliteit zich niet stelt''⁶. Maar daar was zeker niet elke katholieke nationalist het mee eens. In de volgende maanden zou er tussen *De Ploeg* en de katholieke ex-activist Lodewijk Dosfel hierover een felle polemiek ontstaan. Voor Dosfel moest flamin-gantisme per definitie in dienst staan van een katholieke strategie⁷.

De Antwerpse frontleiding kon voor de exclusief-katholieke zienswijze weinig waardering opbrengen en liet dat openlijk blijken: „Ik vraag mij trouwens af waar de katholieke nationalistena... naartoe moeten als zij het Front willen verlaten? In de katholieke partij mogen zij niet binnen. Stichten zij een katholieke Vlaamsnationale partij, dan worden zij, ondersteld dat zulk een partij leefbaar blijke, door de officiële katholieken even zo goed als de frontpartij voor scheurmakers en 'geuzen' gescholden''⁸. Toch moest de leiding van het Vlaamse Front rekening houden met de mogelijkheid van antigodsvrede-dissidentie. Die zou zich niet meteen voordoen in Antwerpen maar in West-Vlaanderen met zijn krachtige traditionalistische traditie.

Dat Antwerpen in de jonge partij de toon aangaf vond niet iedereen prettig. Die critici vielen het sterkst op in West-Vlaanderen⁹, waar de katholieke nationalistena Joris Van Severen en Jeroom Leuridan ageerden en van waaruit een schare priesters afkomstig was die al evenzeer een partij wilden op basis van een katholiek-traditionalistisch gedachtengoed. De stroming stond sterk in deze provincie. Toen het in de loop van 1923 in West-Vlaanderen tot een breuk met de godsvrede kwam, moesten de Antwerpenaren zich daarbij neerleggen; dat de West-Vlamingen per slot van rekening Vlaams-nationalisten bleven, verzachtte de pijn. Maar er was nóg een strategische reden voor terughoudendheid t.o.v. de Antwerpenaren: de „staatskatholieke'' partij werd in die tijd door een afscheuring van ontevreden vlaamsgezinden bedreigd. De frontleiding speculeerde daar openlijk op. In december liet voorzitter Herman Van Puymbrouck de achterban weten dat er bij de katholieke tegenstrevers een afscheuring te verwachten was. Als die mensen zich overtuigde nationalistena toonden kon samenwerken overwogen worden. Als dat niet het geval was, moest de nieuwe partij evengoed bestreden worden. Maar er was hoop¹⁰.

6. *De Ploeg*, 4 februari 1922.

7. A. DE BRUYNE, *Lodewijk Dosfel. Een levensverhaal*, Antwerpen 1984. Zie p. 370-371 e.v. over Dosfels afkeer voor de godsvrede. Die ging zover dat hij liever als nationalist in de katholieke partij wou ageren.

8. A.H. in *De Ploeg*, 21 juli 1923 in antwoord op aanvallen op de godsvrede die in het weekblad *Vlaanderen* waren verschenen.

9. A. DE BRUYNE, *Joris Van Severen. Droom en daad*, Brecht-Antwerpen, 1961, p. 62-65. P. RENARD, *De ideologische en organisatorische problemen van het Vlaams-nationalisme in West-Vlaanderen 1919-1931*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U. Gent 1983, p. 153-172. L. en L. VOS-GEVERS, *Dat volk moet herleven. Het studentenschrift De Vlaamsche Vlagge 1875-1933*, Leuven 1976, vooral p. 218-231.

10. Herman Van Puymbrouck in *De Ploeg*, 8 december 1923.

Maar ook vrees! Men herinnerde zich nog goed hoe het aanwakkeren van de levensbeschouwelijke tegenstelling de Meetingpartij in de jaren vóór de Duitse inval had verzwakt. De oud-activist Adelfons Henderickx, vóór de oorlog verbonden met de christelijke arbeidersbeweging, bezwoer hen daarom „te waken, opdat te Antwerpen ten minste, streng de hand aan de godsvrede zou gehouden worden”. Herman Van Puymbrouck en advocaat Hendrik Picard vielen hem bij. Antwerpen was niet van plan in het eigen arrondissement voor de strekking-Van Severen te buigen¹¹. Maar het wilde geen slapende honden wakker maken. Al hadden ze geen controle over de inhoud van hun dagblad, toch bezwoer het provinciaal congres van 23 maart 1924: „De Schelde trachte vooral de overtuiging der katholieke Vlaams-nationalisten niet te kwetsen”¹². Het Antwerpse Vlaamse Front had wel heel wat overtuigde vrijzinnigen in zijn rangen, maar stelde zich op levensbeschouwelijk vlak zeer voorzichtig op; anti-katholieke geluiden werden ontoelaatbaar geacht. Deze neutraliteit werd zeer strikt in acht genomen. Toen Jozef Strijckers — zelf een katholiek — in de politieke commissie voor het eerst de woorden ‘katholieken en vrijzinnigen’ liet vallen, werd dit algemeen als een pijnlijk feit aangevoeld, want de verslaggever noteerde dat dit de eerste maal was in de frontgeschiedenis en dat de afkeuring algemeen was¹³.

In de zomer van 1924 werd *De Ploeg* meer tegemoetkomend tegenover katholieken die zich niet aan de godsvrede wilden houden¹⁴. Dat kreeg een extra dimensie, toen in oktober vaststond dat er in de lente van 1925 parlementsverkiezingen kwamen. De fronters blaakten van zelfvertrouwen en verwachtten een belangrijke zetelwinst¹⁵. Rond het midden van de jaren twintig was er inderdaad in kringen van de christelijke arbeidersbeweging voldoende ongenoegen gegroeid om het te proberen met eigen politieke formaties tegen de bestaande, conservatief geachte en vaak franskiljonse, katholieke partijbesturen¹⁶.

(wordt vervolgd)

11. Bestuursvergadering Vlaamse Front, 8 december 1923, Pap. Vlaamsche Front AMVC.

12. Verslag Provinciaal Congres van 23 maart 1924 in Pap. Vlaamsche Front AMVC.

13. Politieke Commissie, 6 maart 1925, Pap. Vlaamsche Front, AMVC. Over Strijckers zie dossier J. Strijckers, AMVC.

14. Vooral Jos Oostvogels, *De Ploeg*, 7, 13 en 27 juli en 10 augustus 1924, als reactie op artikelen van Dofsel in *Het Vlaamsche Land*.

15. *De Ploeg*, 26 oktober 1924.

16. E. GERARD, *De katholieke partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, Leuven, 1985, p. 175-176. L. SCHOKKAERT, *De Nationale Straat. Geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging in Antwerpen en omstreken 1857-1988*, Antwerpen-Leuven, 1988, p. 184-185. De flamingantische voorman Frans Van Cauwelaert had in 1925 opnieuw samenwerking gezocht bij Paul Segers, voorman van de conservatieve, franskiljonse vleugel.